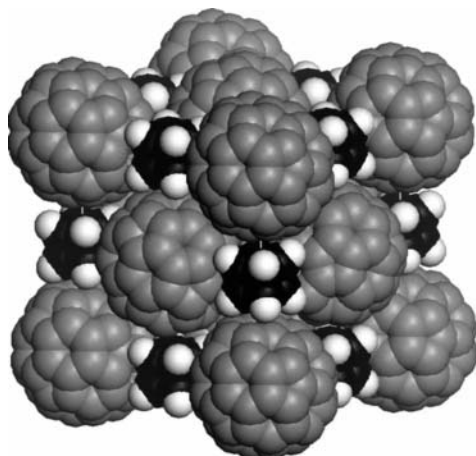

KUBÁN-FULLERÉN KOKRISTÁLYOK FÁZISÁTALAKULÁSÁNAK INFRAVÖRÖS SPEKTROSKÓPIÁS VIZSGÁLATA

Németh Gergely, Klupp Gyöngyi, Kováts Éva, Pekker Sándor, Kamarás Katalin
MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont Szilárdtestfizikai és Optikai Intézet

A magas szimmetriájú $C_{60} \cdot C_8H_8$ kristály a rotor-sztor rendszerek alapvegyülete (1. ábra) [1, 2]. A kristályban a sztor szerepét a konkáv felületű kubán játssza, míg a rotor szerepét a fullerén. A gömbszerű fullerén forgása alacsony hőmérsékleten drasztikusan lelassul és 140 K körül a lapcentrált köbös szerkezet átalakul rombossá. Ezt a változást spektroszkópiai

1. ábra. A kubán-fullerén lapcentrált köbös kokristály modellje.

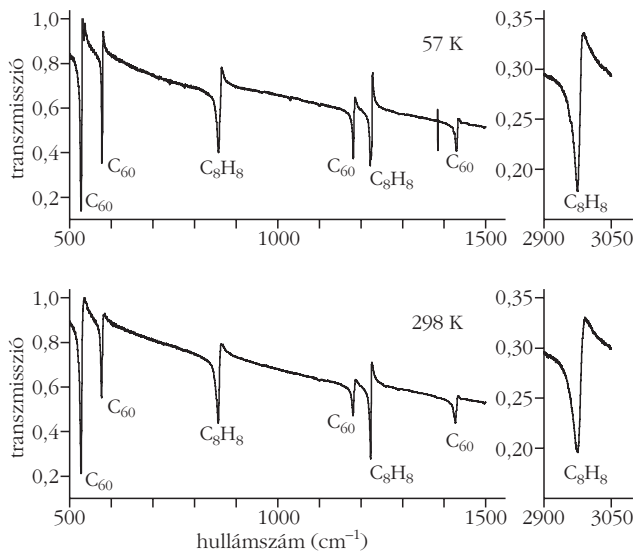
módszerekkel meg lehet figyelni. A lelassult forgás következtében a kristályban a molekulák környezetük hatására, meghatározott szimmetriát vesznek fel. Ez kisebb a C_{60} eredeti magas szimmetriájánál, így a rezgési gerjesztések vonalai felhasadnak. A hőmérsékletet 50 K-től 300 K-ig változtatva infravörös spektroszkópiával követtük a bekövetkező fázisátalakulást.

A korábban detektált rombos szerkezetnek öt különféle tércsoport is megfelel, amelyek közül a röntgendiffrakciós mérések részletes analízise és a kohé-

1. táblázat

C_8H_8 és C_{60} situs szimmetriái különböző tércsoportok esetén

	C_{60} (situs)	C_8H_8 (situs)	
$P_{2_12_1}$	C_1	C_1	D_2
P_{mc2_1}	C_s	C_s	C_{2v}
P_{mm2_1}	C_s	C_s	$\bar{C}_{2v}$
P_{na2_1}	C_1	C_1	C_{2v}
P_{nma}	C_s	C_s	D_{2b}

2. ábra. $C_{60}\bullet C_8H_8$ kristály infravörös spektrumai alacsony és magas (szoba) hőmérsékleten.

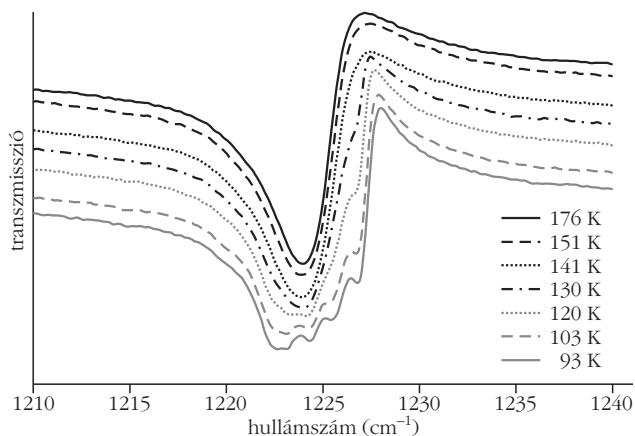
zióenergia-számolások a P_{nma} tércsoportra vezettek (1. táblázat) [2]. Csoportelméleti számolásokat kísérleteinkkel összevetve megállapítottuk, hogy az infravörös spektrumban talált felhasadások egyértelműen alátámasztják ezt a tércsoportot.

Mérési módszer

A mérést Fourier-transzformációs spektrométerrel végeztük. A mérendő pormintából kálium-bromid pasztillát készítettünk, amely egyrészt az erősen abszorbens anyag hígítására szolgál, másfelől a részecsékén való fényszórást csökkenti. 57 K hőmérsékletű mintán több próbát végezve, $0,25\text{ cm}^{-1}$ felbontásra volt szükség a felhasadás értékelhető megfigyeléséhez.

A felhasadások elméleti meghatározása céljából, az úgynevezett korrelációs módszerhez [3] fordultunk. Ezzel meghatározható, hogy ha az adott pontcsoportú molekula a megfelelő situs szimmetriájú pontcsoportba torzul, hogyan hasadnak fel a degenerált rezgési

3. ábra. A kubán 1224 cm^{-1} -nél lévő elnyelési vonalának felhasadása a hőmérséklet csökkenésével.

2. táblázat

Korrelációs táblázat különböző pontcsoportba történő torzulások esetén

$I_b \rightarrow$ T_{1u}	$C_1 \rightarrow$ $3A$	D_2 $3(A + B_1 + B_2 + B_3)$	12 db
$I_b \rightarrow$ T_{1u}	$C_s \rightarrow$ $2A' + A''$	C_{2v} $2(A_1 + B_1) + B_2$	5 db
$I_b \rightarrow$ T_{1u}	$C_1 \rightarrow$ $3A$	C_{2v} $3(A_1 + B_1 + B_2)$	9 db
$I_b \rightarrow$ T_{1u}	$C_s \rightarrow$ $2A' + A''$	D_{2b} $2(B_{1u} + B_{3u}) + B_{2u}$	5 db

módusok. A számolás során az I_b (C_{60}) és O_b (kubán) minden irreducibilis reprezentációját redukálni kell a megfelelő torzult pontcsoportok szerint. Példának okáért a T_{1u} reprezentáció karakterei a C_s pontcsoportban (C_{60} esetén):

$$\begin{array}{ccc} \mathbf{R} & \mathbf{E} & \sigma_b \\ \chi_R(T_{1u}) & 3 & 1 \end{array}$$

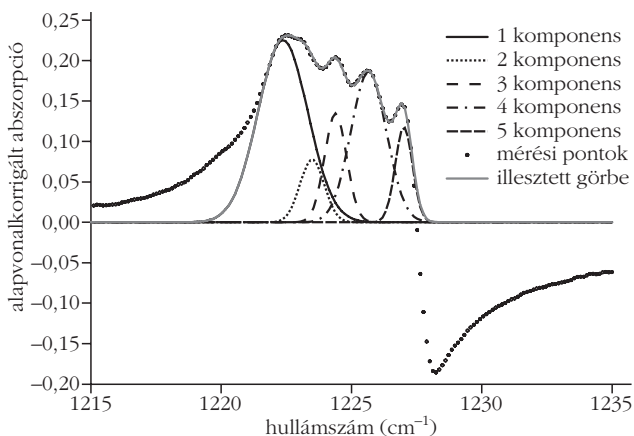
Tovább a redukciós képletből számolhatunk:

$$n(\Gamma_i) = \frac{1}{2} \sum_{i=R}^2 \chi_R(T_{1u}) \chi_R(\Gamma_i).$$

Ha egy elemi cellában több inekvivalens ugyanolyan situs szimmetriájú molekula van, azok rezeghetnek azonos és különböző fázisban is. Az eltérő fázisú rezgések kissé eltérő frekvenciákon jelennek meg, ez a Davydov-felhasadás. Meghatározásához az adott pontcsoport irreducibilis reprezentációit kell összevetnünk a kristály tércsoportjához tartozó pontcsoportéval. Az infravörös spektrumban a T_{1u} módus felhasadásait a 2. (korrelációs) táblázat foglalja össze a kubán esetén.

A 2. ábrán a minta infravörös spektrumának számunkra releváns részei láthatók 57 K, illetve 298 K hőmérsékleten.

4. ábra. A kubán 1224 cm^{-1} -nél lévő elnyelési vonalának felhasadása az 5 illesztett csúccsal.

Ha ebből kiemeljük a kubán 1224 cm^{-1} -nél lévő elnyelési vonalát (3. ábra), és a különböző hőmérsékleten szemügyre vesszük látható, hogy 140 K környékén figyelhető meg az átalakulás. Továbbá észrevehető, hogy 5-szörös felhasadás következett be, amit a 4. ábrán illesztéssel is bizonyítottunk.

Az illesztés alapján látható, hogy ötszörös felhasadás jött létre. Ennek alapján kizárható a $P_{2,2,2}$ és a P_{na2} tércsoport. A maradék 3 tércsoport közötti döntésben a kis intenzitású csúcsok száma adja meg a választ. Mivel csak kevés ilyen csúcs jelent meg, ezért arra lehet következtetni, hogy a legmagasabb szimmetriájú tércsoport valósul meg. Ez pedig a röntgen-

diffrakciós mérések által megmutatott P_{nma} tércsoportra vezet, mivel e tércsoport pontcsoportja a legmagasabb szimmetriájú.

Irodalom

1. G. Bortel, S. Pekker, É. Kováts: Low Temperature Structure and Supramolecular Interactions of the C_{60} -Cubane Cocrystal. *Crystal Growth Design* 11 (2011) 865–874.
2. S. Pekker, É. Kováts, G. Oszlányi, G. Bényei, G. Klupp, G. Bortel, I. Jalsovszky, E. Jakab, F. Borondics, K. Kamarás, M. Bokor, G. Kriza, K. Tompa, G. Faigel: Rotor-stator molecular crystals of fullerenes with cubane. *Nature Materials* 4 (2005) 764–767.
3. W. G. Fateley, F. R. Doolittle, N. T. McDavitt, F. F. Bentley: *Infrared and Raman Selection Rules for Molecular and Lattice Vibrations: The Correlation Method*. Wiley-Interscience, 1972.